

Zdzisław Bujanowski, Katarzyna Dobosz-Bujanowska
Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji w Warszawie

Miasto turystyczne. Substancja miejska przez pryzmat atrakcyjności turystycznej. Wybrane aspekty

Streszczenie

W artykule zwrócono uwagę na możliwości, które niesie ze sobą relatywnie nowy trend, polegający na nadawaniu nowych funkcji miejskim obszarom przemysłowym. Miejsca te nie muszą być obciążeniem dla miasta, lecz mogą stać się „nowymi miejscami turystycznymi”, atrakcjami przyciągającymi mieszkańców i turystów. Tak powstaje nowa atrakcyjność turystyczna starej substancji miejskiej.

Słowa kluczowe: miejskie obszary przemysłowe, substancja miejska, atrakcyjność turystyczna.

Wielu autorów pochylało się dotychczas nad pojęciem „atrakcja turystyczna”, definiując ten termin mniej lub bardziej precyzyjnie, a jednocześnie starając się odróżnić go od pojęcia „walor turystyczny”. Najbardziej lakoniczną, przytaczaną w polskich opracowaniach, definicją atrakcji turystycznej jest ta sformułowana przez Donalda E. Lundberga (Kruczek 2008, s. 9), mówiąca, że atrakcją turystyczną jest cokolwiek, co zaciekawia turystów.

Inne definicje są na ogół bardziej rozbudowane, lecz wszystkie eksponują subiektywny charakter atrakcji – w odróżnieniu od walorów turystycznych, które mają charakter obiektywny. Tę różnicę podkreśla też najbardziej ogólna, „słownikowa” definicja pojęć. *Słownik języka polskiego* wskazuje, że atrakcja to coś, co „pociąga, interesuje pewną niezwykłością; urozmaicenie, niespodzianka, rozrywka” (Szymczak 1995, s. 90). Natomiast walor to „wartość, znaczenie (zwykle dodatnie), zaleta” (Szymczak 1995, s. 608). Walory stanowią więc wartość samą w sobie (obiektywną), atrakcje zaś budzą zainteresowanie czy zaciekawienie tylko wtedy, gdy zaistnieje interakcja z odbiorcą, którego uwagę przyciągną. Walory istnieją więc zawsze, bez względu na to, czy przyciągają turystów. Atrakcje natomiast mogą zaistnieć tylko wówczas, kiedy przyciągną turystów. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest też możliwość określenia kryteriów, według których można klasyfikować atrakcje i walory.

W literaturze przedmiotu spotykamy podział walorów wg kryteriów pochodzenia oraz pełnionej przez nie funkcji (Kruczek 2009, s. 8; Jędrysiak 2008, s. 17-18). Kryterium pochodzenia jest bardziej ogólne – zgodnie z nim walory dzieli się na walory środowiska naturalnego (przyrodnicze) oraz walory kulturowe (antropogeniczne) (*Ibidem*). Nazwy sygnalizują, jaki rodzaj walorów należy do każdej z tych grup:

- do walorów naturalnych zaliczymy te, które są efektem działania sił natury i na których powstanie człowiek na ogół nie miał wpływu, jak rzeźba terenu, szata roślinna, wody powierzchniowe, jakość powietrza;

- do walorów antropogenicznych należą dzieła człowieka materialne (jak np. zabytki, dobra kultury) i niematerialne (jak np. kultura, obyczaje, kuchnia narodowa lub regionalna).

Na marginesie tego podziału warto jednak podkreślić, że ingerencje człowieka w naturę, jak np. wyrąb lasów (lub przeciwnie – zalesianie), regulacja rzek, tworzenie sztucznych zbiorników wodnych, zanieczyszczanie powietrza mają realny wpływ na walory turystyczne, które nazywamy naturalnymi. Rodzi się pytanie, czy na przykład Zalew Zegrzyński¹ (Jezioro Zegrzyńskie) zaliczymy do walorów naturalnych czy antropogenicznych. Zbiornik powstał w wyniku ingerencji człowieka, lecz wydaje się elementem krajobrazu naturalnego, bowiem jezioro, szata roślinna i świat zwierzęcy tworzą „zespół elementów przyrodniczych, które są przedmiotem zainteresowania turysty” (Gołembski 2006, s. 253). Z drugiej strony Zalew Zegrzyński to „krajobraz zmodyfikowany przez człowieka (antropogeniczny)” (Jędrusiak 2008, s. 18). Jak widać na tym przykładzie, czasami nieostra jest granica pomiędzy walorami przyrodniczymi a walorami kulturowymi. Jest to zagadnienie zasługujące na uwagę badaczy, ponieważ podobnie „dwoistą naturę” mają w Polsce również inne sztuczne zbiorniki wodne, a także bieszczadzkie połoniny (których pochodzenie jest prawdopodobnie częściowo naturalne, a częściowo wynika z działalności człowieka – wielowiekowej, intensywnej gospodarki pasterskiej (Motak 1999, s. 18; Buloński, Swianiewicz 1995, s. 26)) czy wtórne lasy łęgowe na praskim brzegu Wisły w Warszawie.

Kryterium funkcji pozwala na wydzielenie walorów turystycznych wypoczynkowych, krajoznawczych i specjalistycznych:

- walory wypoczynkowe umożliwiają turystyce wypoczynek w kontakcie z nieskażoną przyrodą;
- walory krajoznawcze to „osobliwości przyrody, walory dóbr kultury i walory tradycyjnej kultury ludowej, współczesne osiągnięcia cywilizacyjne i kulturalne w zakresie kultury materialnej, duchowej i społecznej” (Kuczek 2009, s. 8). Teofil Lijewski, Bogdan Mikułowski i Jerzy Wyrzykowski (Lijewski i in. 2008, s. 34) wyróżniają w tej grupie dwa bardziej konkretne zespoły walorów – przyrodnicze oraz kulturowe;
- walory specjalistyczne pozwalają na uprawianie wyspecjalizowanych form turystyki, takich jak np.: żeglarstwo, wędkarstwo, taternictwo, speleologia.

Zwróćmy uwagę, że wymienione grupy nie są rozłączne, bowiem ten sam walor turystyczny można klasyfikować do różnych rodzajów, podchodząc do niego z różnych punktów widzenia. I tak na przykład, przywołany Zalew Zegrzyński może być zaliczony zarówno do grupy walorów wypoczynkowych (bo umożliwia wypoczynek w kontakcie z przyrodą), krajoznawczych (bo jest osiągnięciem współczesnej cywilizacji – zarówno sam zbiornik wodny, jak i spiętrzająca wodę zaporą wraz z elektrownią w Dębem), jak i specjalistycznych (bo umożliwia uprawianie wyspecjalizowanych form turystyki, takich jak żeglarstwo czy wędkarstwo). Podobnie można scharakteryzować większość sztucznych zbiorników wodnych.

¹ Zbiornik retencyjny na Narwi utworzony w 1963 roku, popularne miejsce rekreacji mieszkańców Warszawy i okolic.

Klasyfikacje walorów turystycznych, mimo pewnej „otwartości” i „płynności”, mają jednak dość jednoznaczny charakter. Istnieje też konsensus autorów piszących na ten temat co do trafności stosowanego podziału. Ponadto, jak zaznaczaliśmy na wstępie, walory turystyczne są wartością obiektywną, samą w sobie – po prostu istnieją. Inaczej przedstawia się problem atrakcji turystycznych, które – o czym była także mowa wcześniej – istnieją tylko w interakcji z turystą, czy też szerzej – odbiorcą. Stąd pojęcie atrakcji jest znacznie mniej „ostre” niż pojęcie waloru. Można przyjąć, że walor jest swoistym „jądrem” atrakcji turystycznej, a do jej zaistnienia potrzeba jeszcze wielu innych elementów, takich jak na przykład infrastruktura komunikacyjna, sportowa i turystyczna danego miejsca, oferta handlowa i poziom cen itp. Nie można też zapomnieć o osobistych preferencjach – rzecz czy zjawisko dla niektórych atrakcyjne, dla innych może być obojętne bądź nawet odstręczające. Na przykład wielkie koncerty gwiazd estrady, które z jednej strony przyciągają tłumy wielbicieli, z drugiej budzą niechęć osób źle znoszących atmosferę wielkiego zbiorowiska bądź po prostu niezadowolonych z nieuchronnych utrudnień np. komunikacyjnych. Najbardziej liczna pozostanie z pewnością grupa osób obojętnych wobec całego wydarzenia.

Zygmunt Kruczek (2009, s. 11) przytacza za Johnem Swarbrookiem dwie klasyfikacje atrakcji turystycznych. Pierwsza z nich odnosi się do charakteru (czy charakterystyki) atrakcji i obejmuje:

- atrakcje naturalne (związane z walorami środowiska przyrodniczego, np. góry, jeziora, morze),
- wytwory człowieka, które z czasem stały się atrakcjami (np. zamki, pałace, świątynie),
- obiekty stworzone jako atrakcje turystyczne (np. parki rozrywki, kasyna),
- imprezy (np. rozrywkowe, kulturalne, religijne, sportowe itp.).

Warto za przywołanymi autorami podkreślić, że w przypadku dwóch pierwszych wymienionych atrakcji nadmierny ruch turystyczny może stać się problemem zagrażającym tym obiektom, w przypadku dwóch pozostałych – jak największy ruch turystyczny leży w interesie ich twórców i właścicieli, jest jak najbardziej pożądany.

Druga klasyfikacja opiera się na określeniu celu (czy też intencji, zamiaru) turysty i obejmuje dwa rodzaje atrakcji: podstawowe (główny cel turysty) i drugorzędne, tzw. atrakcje po drodze (z którymi turysta styka się niejako „przy okazji” czy „na marginesie” celu głównego).

Przedstawiając powyższe dwie klasyfikacje zdajemy sobie sprawę, że nie jest to katalog zamknięty, bowiem możliwe są także inne podziały, np. pod kątem „rodzaju” adresata (klienta), „wieku” atrakcji (nowe lub stare) oraz wiele innych. Wciąż powstają czy też tworzone są nowe atrakcje, które wymykają się dotychczasowym podziałom. Do takich relatywnie nowych atrakcji należą obiekty przemysłowe (bądź poprzemysłowe), zagospodarowywane współcześnie do różnych celów. Stają się one atrakcjami turystycznymi z różnych względów, różne bowiem bywa ich przeznaczenie (funkcja). Obiekty te łączy kategoria

„pochodzenie”, co pozwala je zakwalifikować wg przytoczonego powyżej podziału atrakcji jako wytwory człowieka, które z czasem stały się atrakcjami, zaś wg podziału walorów jako walory antropogeniczne (stworzone przez człowieka) oraz krajoznawcze (osiągnięcia cywilizacji). Natomiast klasyfikowanie tych obiektów pod kątem ich funkcji bądź przeznaczenia nie jest już tak proste, ponieważ ich współczesne funkcje są nadzwyczaj różnorodne.

„Turystyka przemysłowa”, uprawiana ze względu na zainteresowanie rozwojem i historią myśli technicznej, pojawiła się wg Andrzeja Kowalczyka (2008, s. 47), w drugiej połowie XIX wieku, a jej przejawem były wyjazdy organizowane przez biuro podróży Thomasa Cooka na wystawy światowe (w tym do Paryża, w którym główną atrakcją była Wieża Eiffla). Wśród obiektów współcześnie budzących zainteresowanie turystów uprawiających turystykę przemysłową A. Kowalczyk wymienia między innymi most Golden Gate w San Francisco, osiedle „Księży Młyn” w Łodzi, Kanał Elbląsko-Ostródzki, Muzeum Żup Solnych (kopalnię soli) w Wieliczce, a także nieczynną hutę żelaza koncernu Thyssen w Duisburgu w Zagłębiu Ruhry, gdzie utworzony został park krajobrazowy Duisburg-Nord, oferujący aktualnie wiele atrakcji (między innymi zwiedzanie dawnej huty, ścianki wspinaczkowe, nurkowanie w dawnym zbiorniku na gaz, podziwianie panoramy Zagłębia Ruhry z wysokości nieczynnych pieców hutniczych).

Na potencjał, jaki może nieść ze sobą dla rozwoju (również turystycznego) miast i regionów nowatorskie zagospodarowanie tracącej swoje dotychczasowe funkcje miejskiej infrastruktury przemysłowej zwracali już uwagę autorzy zajmujący się problematyką turystyki. Interesujące opracowanie na temat rewaloryzacji przestrzeni miejskiej pod kątem jej wykorzystania m.in. w kontekście turystyki kulturowej na przykładzie irlandzkiego miasta Cork przedstawiła Magdalena Górczyńska (2009, s. 199). Autorka zwraca uwagę na problem degradacji i wyludniania się dawnych dzielnic przemysłowych w aglomeracjach miejskich oraz podkreśla rolę turystyki jako istotnego elementu ujmowanego w programach rewitalizacji takich miejsc. Sięgając do przykładu Cork zauważa także, że funkcja turystyczna nie została ujęta jako priorytet w żadnym z programów rewitalizacyjnych, niemniej w każdym z nich była ujmowana jako jeden z elementów. Realizowane konsekwentnie od 1979 roku programy zaktywizowania podupadających obszarów przyniosły wymierny rezultat w postaci zmiany wizerunku miasta. Uwieńczeniem sukcesu było wybranie Cork Europejską Stolicą Kultury w 2005 roku (*Ibidem*, s. 201).

W kontekście opisywanych przemian przestrzennych i społeczno-gospodarczych autorka zwraca uwagę na cztery podstawowe w tej sferze pojęcia, to jest renowację², rehabilitację³, rewaloryzację i rewitalizację, wskazując to ostatnie pojęcie jako najszerze i przytaczając jego definicję: „(rewitalizacja to) element całościowej polityki zagospodarowania miasta, przy czym bierze się pod uwagę zarówno substancję materialną, [to jest] miesz-

² Przywrócenie obiektu do dobrego stanu.

³ Podobnie jak renowacja, lecz z możliwością zastosowania również do zmian społecznych.

kania, przestrzenie publiczne, zabytki architektury, jak też interes ludności zamieszkującej poszczególne dzielnice” (*Ibidem*, s. 207). Interesujące z naszego punktu widzenia jest też pojęcie rewaloryzacji, którą SJP definiuje jako „przywrócenie rzeczywistej wartości obiektom, przedmiotom, które z jakichś powodów (np. wskutek zaniedbania) straciły na wartości” (Szymczak 1995, s. 49). Cenne jest uzupełnienie Magdaleny Górczyńskiej (2009, s. 207) wskazującej, że rewaloryzacja obiektów zabytkowych to nie tylko proces odnowy, ale także modernizacji, przywracanie dawnych walorów lub dodawanie nowych.

Z problemem racjonalnego zagospodarowania terenów i obiektów przemysłowych spotykamy się także w wielu polskich miastach. Nierzadko te walory krajoznawcze zyskują „nowe życie” i status atrakcji turystycznych dzięki kreatywnemu podejściu i nadaniu im zupełnie nowych funkcji. Można tu przytoczyć kilka godnych uwagi przykładów, takich jak:

- Muzeum Powstania Warszawskiego, zlokalizowane w dawnej elektrowni tramwajowej, zabytku architektury przemysłowej z początku XX wieku⁴,
- centrum handlowe Stara Papiernia w Konstancinie-Jeziornej, zlokalizowane w zrewaloryzowanym XIX-wiecznym budynku dawnej fabryki papieru⁵,
- centrum sztuki i biznesu Stary Browar w Poznaniu, powstałe na bazie ponad stuletnich zabudowań dawnego browaru Huggera⁶.

Takie między innymi obiekty, zakorzenione w przeszłości, ale odpowiadające współczesnym potrzebom i wyzwaniom tworzą „miasto turystyczne” – nową przestrzeń dla turystyki w substancji miejskiej. Rewitalizacja i rewaloryzacja dawnych obiektów przemysłowych, nadawanie im nowych funkcji jest obecnie bardzo dobrze widocznym trendem. Zabiegi te dotyczą różnych obszarów życia miast, nie tylko najbardziej interesującej nas turystyki, ale także handlu i usług, życia kulturalnego, mieszkalnictwa. Jednym z interesujących przykładów takiego obiektu jest kompleks Koneser na warszawskiej Pradze.

Praga, prawobrzeżna dzielnica Warszawy, jest niezwykle interesująca historycznie i turystycznie, warto więc poświęcić jej kilka słów. Początkowo, w średniowieczu, na tym terenie funkcjonowały jedynie wsie. Znaczący przełom nastąpił w 1573 roku, kiedy na polach Kamionu odbyła się pierwsza wolna elekcja (w jej wyniku polski tron objął Henryk Walezy). Od tego momentu tereny dzisiejszej Pragi cieszyły się coraz większym zainteresowaniem, powstawały tu szlacheckie i magnackie rezydencje mieszkalne, a także obiekty gospodarcze (spichlerze, cegielnie, browar). Praga uzyskała prawa miejskie w 1648 roku, pamiątką czasów jej miejskiej samodzielności jest nazwa ulicy Ratuszowej. W 1791 roku Praga, na mocy przyjętej przez Sejm Czteroletni ustawy o miastach, została przyłączona do Warszawy, „tworząc tzw. VII cyrkuł praski. Ze spisów (wówczas) wykonanych (...) wynika, że ta nowa dzielnica Warszawy miała wtedy 540 zabudowanych posesji oraz 7 500 mieszkańców” (Sułtan 2011, s. 16). Warto jednak podkreślić, że „do tej pory niektórzy mieszkań-

⁴ http://www.1944.pl/o_muzeum/o_nas/ [dostęp: 09.01.2014].

⁵ <http://starapapiernia.pl/historia/> [dostęp: 09.01.2014].

⁶ <http://www.starybrowar5050.com/miejsce/starybrowar/historia> [dostęp: 09.01.2014].

cy uważają, że Praga to oddzielne miasto – praska niepodległość kultywowana jest nawet wbrew coraz bardziej widocznym zmianom” (Hutnik 2011, s. 294). To poczucie odrębności wynika nie tylko z zapisanej gdzieś na dnie zbiorowej pamięci historii jej rozwoju jako odrębnego miasta, ale też z trudnych dziejów już w granicach stolicy.

W roku 1794, w schyłkowym okresie Insurekcji Kościuszkowskiej, Praga przeżyła jedną z największych tragedii w swojej historii – tzw. „rzeź Pragi”. W dniu 4 listopada postępująca ze wschodu na Warszawę armia Suworowa w ciągu kilku godzin zdobyła prawobrzeżną część miasta, mordując jej mieszkańców. Wcześniej zaś przygotowujące się do obrony wojska polskie spaliły Bródno, Targówek i Grochów, aby oczyścić pole dla artylerii. Następnie w latach 1806-1807, w trakcie budowy fortyfikacji napoleońskich, zniszczona została znaczna część ocalałej zabudowy. Praga traciła miejski charakter – miejsce wyburzonych budynków zajmowały pola, łąki i sady, tworząc krajobraz wiejski. Próbę przywrócenia dzielnicy miejskiego charakteru podjęły władze za czasów Królestwa Kongresowego (uregulowane i wybrukowane zostały trakty wylotowe, wytyczona na nowo sieć ulic, powstały roгатki, komora wodna, synagoga), lecz działania te nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Kolejne straty Praga poniosła podczas Powstania Listopadowego. „Miarą olbrzymich dysproporcji zachodzących w rozwoju obu części miasta może być porównanie liczby ludności Pragi, dochodzącej do około 5 000 z liczącą wówczas 140 000 mieszkańców lewobrzeżną Warszawą” (Sułtan 2006, s. 18).

„Okres intensywniejszego rozwoju Pragi zapoczątkowało wybudowanie stałego mostu przez Wisłę (1864), a przede wszystkim uruchomienie kolei łączących prawobrzeżną Warszawę z Cesarstwem Rosyjskim – Petersburskiej (1862) i Terespolskiej (1867). Powstanie dworców zmusiło administrację zaborczą do uporządkowania centrum dzielnicy. Od mostu Kierbedzia wytyczona została szeroka ulica Aleksandrowska (obecnie aleja Solidarności) z placem w jej połowie (...). W sąsiedztwie placu stanął pierwszy szpital praski. (...) Po północnej stronie Aleksandrowskiej założono rozległy park miejski (...). Nad całą okolicą dominowała bryła cerkwi prawosławnej pod wezwaniem św. Marii Magdaleny, wzniesionej w 1869 roku (...). Do najbardziej ruchliwych miejsc w prawobrzeżnej Warszawie należał rozległy zespół placów handlowych, znajdujący się w rejonie zbiegu ulic Wołowej (część południowa obecnej Targowej) i Sprzeczej. (...) Uruchomienie połączeń kolejowych uczyniło z Pragi centrum handlu bydłem w Królestwie Polskim” (Sułtan 2006, s. 19-20). Praga stała się ważnym węzłem komunikacyjnym o znaczeniu gospodarczym, militarnym oraz w dziedzinie transportu pasażerskiego.

Impulsem do rozwoju przemysłu na Pradze było połączenie jej z lewobrzeżną Warszawą mostem kolejowym (1875). Tereny praskie, niezabudowane i tańsze od tych po drugiej stronie Wisły, stały się atrakcyjne dla przemysłu ze względu na większą możliwość lokowania zabudowań fabrycznych i doprowadzania do nich bocznic kolejowych, co pozwalało oszczędzać na przeładunku i transporcie surowców i towarów (Berger 2006, s. 144).

Mimo tych i kolejnych inwestycji w infrastrukturę Praga przez cały okres zaborów pozostawała dzielnicą ubogą. Podczas I wojny światowej doznała kolejnych strat – wycofujący się Rosjanie wysadzili mosty na Wiśle i spalili część infrastruktury, m.in. dworce kolejowe, a większe zakłady przemysłowe wraz z pracownikami ewakuowali na wschód. Powolne podnoszenie się Pragi ze zniszczeń zaczęło się dopiero po 1920 roku, po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej. Stosunkowo najszybciej rozwijał się przemysł, „w rezultacie czego pod koniec lat 20. wyrosła Praga obok Woli na najbardziej uprzemysłowioną dzielnicę Warszawy” (Sułtan 2006, s. 23). Nadal jednak pozostawała ona obszarem o licznych niedostatkach w infrastrukturze sanitarnej i mieszkaniowej.

„Z lat wojny i okupacji hitlerowskiej wyszła Praga zniszczona w stopniu o wiele mniejszym aniżeli dzielnice lewobrzeżne. (...) Charakter powojennej Pragi w jeszcze większym stopniu zdominował przemysł. Korzystając z rozległych i słabo zabudowanych terenów lokowano tu zwłaszcza ten najbardziej uciążliwy” (Sułtan 2006, s. 24-26). Przemysł przyczynił się do powstania nowych osiedli mieszkaniowych, ale nie przyniósł poprawy na obszarze historycznej substancji miejskiej – w latach 70. XX w. stara zabudowa w centrum Pragi zaczęła ulegać postępującej degradacji. Nowe impulsy rozwojowe przyniósł dopiero przełom lat 90. Praga zaczęła odżywać jako centrum życia artystycznego, powstały tu nowoczesne centra handlowe, restauracje, siedziby banków i korporacji, uczelnie wyższe. Wkrótce zaś druga linia metra jeszcze mocnej scali praską część Warszawy z dzielnicami lewobrzeżnymi.

W ten nowy krajobraz doskonale wpisuje się jeden z praskich zabytków – Koneser, o którym wspominaliśmy już wcześniej. Zakłady zostały założone w 1897 roku przy ul. Ząbkowskiej jako wytwórnia spirytusu Towarzystwa Warszawskiego Oczyszczania i Sprzedaży Spirytusu. W 1913 roku zatrudniały 33 robotników (Berger 2006, s. 149). „Kompleks należał do największych w Cesarstwie (Rosyjskim). Imponował swoją nowoczesnością, rozmiarem, wysoką technologią. Jako jeden z pierwszych zakładów oświetlany był prądem elektrycznym i po raz pierwszy wywiercono tu studnię artezyjską (oligoceną) o głębokości 700 stóp (ok. 213,36 m). Mieszkańcy Pragi korzystali z tej wody podczas I wojny światowej, ale służyła przede wszystkim do produkcji wódek” (Zielińska 2012, s. 39). Z okresem I wojny światowej wiąże się ciekawe wydarzenie, o którym wspomina w swojej pracy G. Zielińska. Wycofujące się z Warszawy wojska rosyjskie otrzymały rozkaz zniszczenia zapasów alkoholu; Rosjanie na ulicę Ząbkowską wylali ponad 10 milionów litrów wódki.

Okres świetności fabryka przeżyła w dwudziestoleciu międzywojennym, kiedy zatrudniała ok. 400 robotników i działała jako przedsiębiorstwo państwowe, najpierw pod nazwą Wytwórnia Wódek Nr 1, a potem jako Państwowy Monopol Spirytusowy. Monopol, bo tak potocznie nazywano fabrykę, „w latach 20. XX wieku (stworzył) powszechnie rozpoznawalne do dziś na rynku spirytusowym marki wódek: Wyborową, Luksusową, Żubrówkę,

Żytniówkę oraz Siwuchę⁷. W okresie II wojny światowej produkcję w zakładzie najpierw znacznie ograniczono, potem zaś wstrzymano zupełnie. W 1947 roku zakład przejęły Warszawskie Zakłady Przemysłu Spirytusowego Polmos. Produkcja alkoholu trwała od początku lat 50. do 2007 roku, kiedy zakład został zamknięty. O tamtego czasu mamy do czynienia z przekształcaniem, rewitalizacją i rewaloryzacją dawnych zabudowań fabrycznych i procesem nadawania zupełnie nowego sensu ich funkcjonowaniu w strukturze miasta.

Strona internetowa współczesnego Konesera informuje, że „Centrum Praskie Koneser to miejsce z klasą. Dawny splendor Warszawskiej Wytwórni Wódek, zachowany w starych, dziewiętnastowiecznych zabudowaniach fabrycznych oraz praski koloryt dzielnicy tworzą przestrzeń pełną inspiracji. Jest miejscem magicznym, w którym duch starej Pragi przenika jej nowoczesne, pełne wielkomiejskiego charakteru oblicze. (...) Koneser to (...) przykład przestrzeni określanej mianem *mixed-use*, integrującej w ramach jednej koncepcji projektowej funkcje mieszkaniową, handlową, biznesową i kulturalną”⁸.

„Remonty dawnych budynków fabryki rozpoczęły się w 2011 roku. (...) Zaczynają działać tu pracownie, odbywają się koncerty, imprezy plenerowe, spektakle teatralnie, pracownie autorskie, warsztaty dla dzieci, również seanse filmowe pod gołym niebem. (...) W Koneserze Muzeum Narodowe w Warszawie otworzyło swoją przestrzeń edukacyjno-warsztatową, z projektem edukacyjnym związanym z polskim wzornictwem współczesnym. (...) Wykłady (...), spotkania (...) oraz warsztaty i projekcje filmowe mają przybliżyć zwiedzającym nie tylko historię polskiego wzornictwa, ale także oddać głos przedstawicielom ginących i zapomnianych zawodów” (Zielińska 2012, s. 44).

Koneser współpracuje też z Muzeum Warszawskiej Pragi, stanowiącym Oddział Muzeum Historycznego Miasta Stołecznego Warszawy. Muzeum jest w trakcie organizacji, otwarcie jego siedziby jest planowane na 2014 rok. „Kompleks muzeum pomieści m.in. sale ekspozycyjne (w tym ekspozycję stałą dziejów prawobrzeżnej Warszawy), salę historii mówionej, salę ginących zawodów, salę działań interaktywnych, pomieszczenia edukacyjne, salę konferencyjną, czytelnię, magazyny zbiorów, pracownie naukowe, kawiarenkę z praskimi przysmakami”⁹. Obecnie muzeum korzysta z sali ekspozycyjnej na terenie Konesera, w której odbyły się m.in. wystawy: „Praski MDM. Życie codzienne osiedla Praga II”, „Nekropolia Bródnowska”, „Leniwie czy z biglem”, „Śliwice. Mała ojczyzna na praskim brzegu”, „Białoleckie nekropolie”, „Czuwaj Prago! Stulecie harcerstwa w prawobrzeżnej Warszawie”, „Praga. Prawobrzeżna dzielnica Warszawy” i inne.

Rewitalizacja i przekształcanie terenów Konesera w nowe centrum kulturalne, mieszkaniowe, handlowe i biurowe nie zostało jeszcze ukończony. Planowane jest utworzenie komfortowych przestrzeni biurowych, loftów mieszkalnych, nowych klubów, kawiarni i re-

⁷ http://pl.wikipedia.org/wiki/Warszawska_Wytwórni_Wódek_Koneser [dostęp: 11.01.2014].

⁸ <http://koneser.eu> [dostęp: 12.01.2014].

⁹ <http://www.muzeumpragi.pl> [dostęp: 12.01.2014].

stauracji. Częściowo powstaną one w zaadaptowanych budynkach przemysłowych, częściowo zostaną wybudowane – nawiązując jednak stylem do dotychczasowych zabudowań Konesera, stanowiących „przykład europejskiej architektury przemysłowej z przełomu XIX i XX wieku. Zabudowania z czerwonej cegły nawiązują do stylu gotyckiego – wąskie okna, charakterystyczne gzymsy, strzeliste wieżyczki i łukowate sklepienia stropów”¹⁰.

Koneser jest dobrym przykładem wykorzystania miejsca wydawałoby się już „niepotrzebnego” miastu do ożywienia całej otaczającej to miejsce przestrzeni. Praga, jak pisaliśmy wyżej, mimo że od z górą 200 lat jest częścią Warszawy, żyła i rozwijała się w swoim własnym rytmie. Ta swoista „odrębność” często była obciążeniem, ale też stawała się szansą i impulsem dla rozwoju. Relatywnie małe zniszczenia okresu ostatniej wojny z jednej strony „zakonserwowały” praskie niedostatki infrastrukturalne, z drugiej jednak strony pozwoliły przechować i pielęgnować niepowtarzalnego „ducha miasta”. Dziś niedostatki są nadrabiane, a „duch miejsca”, swoisty „prasko-warszawski *genius loci*” przyciąga tutaj artystów, nowych mieszkańców i biznesmenów lokujących swoje firmy. I oczywiście przyciąga turystów.

Praga jest dziś atrakcją turystyczną Warszawy, eksponuje swoje walory krajoznawcze, z tego co przez lata było dla niej obciążeniem tworząc dziś swój niepowtarzalny atut. Prawobrzeżna Warszawa staje się „miastem turystycznym”, oferując unikalne zabytki oraz infrastrukturę gastronomiczną, handlową i noclegową. Wydatnie pomaga jej w tym Koneser, który tchnął nowe życie w zaniedbany wcześniej rejon miasta.

Na ten właśnie aspekt chcieliśmy szczególnie zwrócić uwagę – na możliwości, które niesie ze sobą relatywnie nowy trend, polegający na nadawaniu nowych funkcji miejskim obszarom przemysłowym. Okazuje się, jak wykazały przykłady powyżej, że miejsca te nie muszą być obciążeniem dla miasta, lecz mogą stać się „nowymi miejscami turystycznymi”, atrakcjami przyciągającymi mieszkańców i turystów. Tak powstaje nowa atrakcyjność turystyczna starej substancji miejskiej.

Bibliografia

- Berger J. (2006), *Praga przełomu XIX i XX wieku w statystyce. Ludność, zabudowa, przemysł* (w:) *Warszawskiej Pragi dzieje dawne i nowsze* (praca zbiorowa), Wydawnictwo Jeden Świat, Warszawa.
- Chutnik S. (2011), *Warszawa kobiet*, Biblioteka Polityki, Warszawa.
- Gołębski G. (red.) (2006), *Kompendium wiedzy o turystyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Górczyńska M. (2008), *Rewaloryzacja przestrzeni miejskiej a rozwój turystyki kulturowej na przykładzie miasta Cork (Republika Irlandii)*, (w:) Kowalczyk A. (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.

¹⁰ http://pl.wikipedia.org/wiki/Warszawska_Wytwórni_Wódek_Koneser [dostęp: 12.01.2014].

- Jędrysiak T. (2008), *Turystyka kulturowa*, PWE, Warszawa.
- Kowalczyk A. (2008), *Turystyka kulturowa – aspekty teoretyczne*, (w:) Kowalczyk A. (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Kowalczyk A. (red.) (2008a), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Kruczek Z. (2009), *Polska. Geografia atrakcji turystycznych*, Proksenia, Kraków.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J. (2008), *Geografia turystyki Polski*, PWE, Warszawa.
- Luboński P., Swianiewicz J.J. (red.) (1995), *Bieszczady. Przewodnik*, Oficyna Wydawnicza Rewasz, Bosz sp. c., Pruszków-Olszanica.
- Motak M. (1999), *Bieszczady*, Pascal, Bielsko-Biała.
- Sołtan A. (2006), *Praga w ciągu wieków*, (w:) *Warszawskiej Pragi dzieje dawne i nowsze* (praca zbiorowa), Wydawnictwo Jeden Świat, Warszawa.
- Szymczak M. (red.) (1995), *Słownik języka polskiego PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Zielińska G. (2012), *Koneser – zabytek warszawskiej Pragi jako atrakcja turystyczna*, praca dyplomowa I° napisana pod kierunkiem dr. Z. Bujanowskiego, Wyższa Szkoła Hotelarstwa, Gastronomii i Turystyki w Warszawie, Warszawa.

Netografia

http://www.1944.pl/o_muzeum/o_nas/

<http://koneser.eu>

<http://www.muzeumpragi.pl>

<http://starapapiernia.pl/historia/>

<http://www.starybrowar5050.com/miejsce/starybrowar/historia>

http://pl.wikipedia.org/wiki/Warszawska_Wytwórni_Wódek_Koneser

Tourist City. Urban Substance Through the Prism of Tourist Attractiveness. Chosen Aspects

Summary

The article emphasizes the opportunities which are brought by a relatively new trend of providing the new functions to the post-industrial urban areas. These sites do not have to be a burden for the city, but they may become the ‘new tourist places’ and attractions drawing the attention of inhabitants and tourists. This is how a new tourist attractiveness arises from the old urban substance.

Key words: post-industrial urban areas, urban substance, tourist attractiveness.

© All rights reserved

Afilacja:

dr Zdzisław Bujanowski

Katarzyna Dobosz-Bujanowska

Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji

ul. Stokłosa 3

02-787 Warszawa

tel.: 22 457 23 84

e-mail: z.bujanowski@vistula.edu.pl